

Een Nederlandse versie van Leonardo da Vinci's Trattato della Pittura

In 1931 publiceerde Ettore Verga zijn *Bibliografia Vinciana 1493/1930*. Ten behoeve van deze bibliografie had hij enige jaren tevoren in Nederlandse bibliotheken gezocht naar een Hollandse vertaling van Da Vinci's 'Trattato della Pittura', welke in 1682 zou zijn uitgegeven. Hij had het bestaan van deze uitgave geput uit 'Henri Cole's first proofs of the Universal Catalogue of books on art. London 1870/75', waar in deel II p. 2088 vermeld wordt, dat in 1682 een Nederlandse vertaling door Willem Goeree uitgegeven was, alsmede dat zich een exemplaar hiervan zou bevinden in de bibliotheek van Graaf Leopoldo Cicognara¹. Daar Cicognara de juiste titel van Goeree's uitgave niet vermeld heeft, kon men in Nederland de bedoelde vertaling niet opsporen. Verga kon dus in zijn bibliografie slechts het jaartal vermelden zonder nadere opgave.

Het was Mevrouw Kate Steinitz, bibliothecaresse van 'The Elmer Belt Library of Vinciana' te Los Angeles², die in 1954 kon vaststellen, dat de vertaling van Willem Goeree in Cole's Universal Catalogue beschreven, moest slaan op Goeree's 'Natuurlyk en Schilderkonstig Ontwerp der Menschkunde: Leerende niet alleen de Kennis van de Gestalte, Porportie, Schoonheyd... en Welstand der Menschbeelden tot

de Teykenkunde, Schilderkunde, Beeldhouwery, Bootseer en Giet-Oeffening toepassen; Maar ook hoe sich een Mensch na deselve Regelen, in allerhande Doeningh van Gaan, Staan, ... 't Amsterdam by Wilhelmus Goeree op 't Rokin in Cicero 1682' (af b. 2). Het waren de illustraties in dit boek van Goeree, die haar tot deze conclusie hadden geleid. Cicognara beschreef deze uitgave in zijn catalogus deel I No. 136 onder de titel: 'W. Goeree, Versione del trattato di Leonardo, e di altre opere sull'Anatomia, e sulle proporzioni, in Olandese'. Mevrouw Steinitz, die de Nederlandse taal niet beheerst, vond deze vermeldingen en de illustraties voldoende om de uitgave in haar Da Vinci bibliografie op te nemen³. Indien zij de tekst had kunnen begrijpen, zou bij haar wellicht twijfel zijn gerezen of het in deze bibliografie thuishoorde. Zoals Cicognara heeft vermeld betreft het hier een versie en wel een zeer vrije versie. Willem Goeree (af b. 1) werd in 1635 te Middelburg

¹ *Catalogo ragionato dei libri d'arte e d'antichità posseduti dal Conte Cigognara. Pisa 1821.*

² *Deze bibliotheek werd bijeengebracht door de chirurg Elmer Belt.*

³ *Kate Trauman Steinitz, Leonardo da Vinci's Trattato della Pittura. Treatise on painting. A bibliography of printed editions 1651-1956. Copenhagen 1958.*

geboren als zoon van Hugo Willemsz. en Anna Ewoud. Zijn vader was doctor in de godgeleerdheid en behaalde dezelfde graad in de medicijnen. Evenals zijn vader had Willem Goeree willen studeren, maar door zijn vaders vroegtijdige dood en de tegenwerking van zijn stiefvader mislukte dit plan ¹. Zijn drang naar kennis stuwde hem in een richting, waardoor hij, naar hij meende, zich het meest zou kunnen ontwikkelen, nl. de boekhandel en de uitgeverij.

In 1666 trouwde Goeree met Elisabeth van Waesberge van Vyttrrecht, dochter van de bekende Amsterdamse boekhandelaar, uitgever en kaartmaker Jan Jansz. van Waesberge, wonende op 't Water. In hetzelfde jaar vestigde hij zich als boekhandelaar en uitgever te Middelburg ². Hij moet geen onbemiddelde man zijn geweest, want in de huwelijkske voorwaarden zegde hij zijn vrouw een douarie van f 2500.— en zij hem een van f 1000.— toe ³. Toch zal de connectie met de Van Waesbergens wel iets met zijn vestiging te maken hebben gehad. Hij bleef in Middelburg tot hij in 1677 naar Amsterdam verhuisde. Hij vestigde zich op het Rokin bij de beurs en vernoemde zijn huis met dezelfde naam als in Middelburg nl. 'Cicero', een weerklink van zijn liefde voor de antieke wetenschap.

Naast zijn arbeid voor zijn zaak vond Goeree tijd om te studeren, hetgeen blijkt uit verschillende boeken van zijn hand, die hij reeds in Middelburg deed verschijnen. Zijn voorkeur ging uit naar de theorie der schone kunsten, waarvan hij vond, dat de kunstenaars te weinig wisten. Het eerste boek was gewijd aan de tekenkunst ⁴, waar hij in het voorwoord verzuchtte, dat hij zich tot dit werk gezet had omdat anderen 'die het ampts-halven beter soude gepast hebben, hebben nagelaten, te volvoeren', terwijl hij verder zei, dat 'onze geringen arbeyt, die wij slechts tot tijdverdrijf, en verposinge van ons ghewoonlyck ampt' volvoeren, nut kan brengen.

In 1670 verscheen zijn inleiding tot de schilderkunst ⁵. Hierin gaf hij de geschiedenis van de schilderkunst vooral der ouden, waarbij hij de schilders aanmaande om door het lezen van beroemde boeken hun geest voor het werk voor

Afb. 1.
P. van Gunst.
Willem Goeree
naar D. van der
Plaes, Gravure.

te bereiden. Uit de opsomming van de aanbevolen literatuur weerspiegelt zich zijn eigen grote belesenheid. Naast de vele oude schrijvers wordt ook Descartes genoemd, die toen nog tot de nieuwlichters behoorde. Ook Da Vinci wordt menigmaal aangehaald.

In de voorrede kondigde hij een nieuw werk aan waarin de 'practijckregels' zouden worden uitgewerkt. De opzet van dit boek omvatte een 6-tal afdelingen: de tekenkunst, de architectuur, de doorzichtkunde, de anatomie, 'het boeck vande ordineeringh en inventeeringh, of 't samenstellen der historyen' en tot besluit het boek waarin over het 'coloreeren' wordt gehandeld. Dit geschrift, waarmede hij dus in 1670 te Middelburg reeds bezig was, zag in Amsterdam in 1682 het licht onder de eerder genoemde titel

¹ J. v. d. Aa, *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. 1858/1879

² M. M. Kleerkooper en W. P. van Stockum Jr., *De boekhandel te Amsterdam 1914/16*. I p. 237.

³ *Vriendelijke mededeling van Mejuffrouw Dr. I. H. van Eeghen*.

⁴ *Inleydinge tot de al-ghemeene teycken-konst*. Middelburgh 1668.

⁵ *Inleydingh tot de practijck der al-gemeene schilderkonst... dienende tot een voorlooper van een ander werck... te Middelburgh*, 1670.

'Natuurlyck en schilderkundig ontwerp der Menschkunde'¹. Dit boek werd uit de oudere werken op het gebied der kunsttheorie, gelaatkunde, doorzicht- en ontleedkunde van Dürer, Lomazzo, Vesalius, Porta en uit Da Vinci's tractaat gecompileerd en van een inleiding voorzien. Het is het eerste van de boeken van Goeree, dat rijk geïllustreerd werd². Alle illustraties zijn copiën naar die in de uitgaven van de eerdergenoemde schrijvers. De illustraties van Da Vinci's tractaat zijn het meest uitvoerig weergegeven. Zij werden gecopieerd naar die in de gedrukte uitgave, die voor het eerst in 1651 te Parijs verscheen naar een geschreven copie van het verloren gegane originele handschrift uit de 15e eeuw. Gelijkijdig, waren een Italiaanse uitgave en een Franse vertaling door Roland Fréard Sieur de Chambray³ verschenen. De voor deze drukken gemaakte tekeningen van Nicolas Poussin, werden door Ch. Errard II in prent gebracht en aangepast aan de zetspiegel. Over de weergave van zijn tekeningen was Poussin weinig gesticht. Hoe verontwaardigd zou hij geweest zijn, wanneer hij de weergave in Goeree's boek had gezien (afb. 3).

Goeree heeft dit werk opgedragen aan Constantijn Huygens, uit wiens werken hij in zijn 'Inleydingh tot de practijck der al-gemeene schilder-konst' dikwijls stukken aanhaalde. Over een persoonlijke omgang van Goeree met Constantijn Huygens heb ik niets kunnen vinden. Wel wordt Willem Goeree in een brief van Pieter van Gent aan Christiaan Huygens d.d. 18-12-1682 vermeld als bibliotheek⁴. Da Vinci's tractaat werd verwerkt in de hoofdstukken VIII en IX, welke als titels hebben 'Van de Stelling der Beelden volgens de Natuurlijke en toevallige stand der beweging in allerhande Doening' en 'Van de Actien en Werkelijke besighheden der Beelden...'.
In het VIIIe hoofdstuk zei Goeree: 'Van Leonard de Vinci werd met waarheyd aangetekend, dat hy veel Dingen aangaande dese stoffe opgesteld heeft, waar van onses wetens slegts enige stukken en brokken sonder Orden en samen-hangh en soo als hy die tot sijn Memorie in 't ruyg beworpen had, zijn te regt gekomen; of hier yts toe geholpen

heeft dat hy de selve met voordagt in on-leesbaar Schrift, en meest met Slinxe Letteren die men van agteren moest Lesen, behandeld heeft; Sulx blijft eenigsints bedenkeleyk' (p. 236). Deze passage getuigt niet van een diep vertrouwen in den mens Da Vinci, maar voor diens theoriën had Goeree wel grote bewondering.

Wanneer men nu in aanmerking neemt, dat in de 17e eeuw slechts in Frankrijk en Italië uitgaven van het 'Trattato' verschenen, dan mag het wel als belangrijk beschouwd worden, dat zo spoedig reeds een versie voor de Hollandse kunstenaars werd klaargemaakt. Degenen die naar Italië trokken hadden gelegenheid van een van de aldaar bewaarde afschriften kennis te nemen. Voor hun thuisgebleven kunstbroeders moest dit boekje een compensatie zijn. Alle geschriften van Willem Goeree hebben belangstellende lezers gevonden, getuige de verschillende drukken, die er van verschenen zijn, terwijl enkele in het Duits werden vertaald. Behalve de genoemde kunsttheoretische werken publiceerde hij op dit gebied nog een boek over bouwkunde. In handschrift bleef een woordenboek met architectonische termen bewaard⁵. Daarnaast gaf hij Gerard Ter Brugghen: 'Verlichtery kunst-boeck' opnieuw uit. Zeldzaam zijn de uitgaven van Goeree's werken zeker niet. Exemplaren van het 'Natuurlijk en schilderkundig ontwerp der Menschkunde' van 1682 ziet men echter niet dikwijls in het antiquariaat aangeboden. In Nederland bevindt zich dit werk in een viertal bibliotheken⁶, waaronder die van het Rijksmuseum, waaraan het eerst in de laatste jaren in een compleet exemplaar toegevoegd kon worden.

De in later jaren verschenen werken behandelen theologische onderwerpen. Ook gaf hij de nage-

¹ Hiervan verschenen herdrukken in 1704 en in 1730.

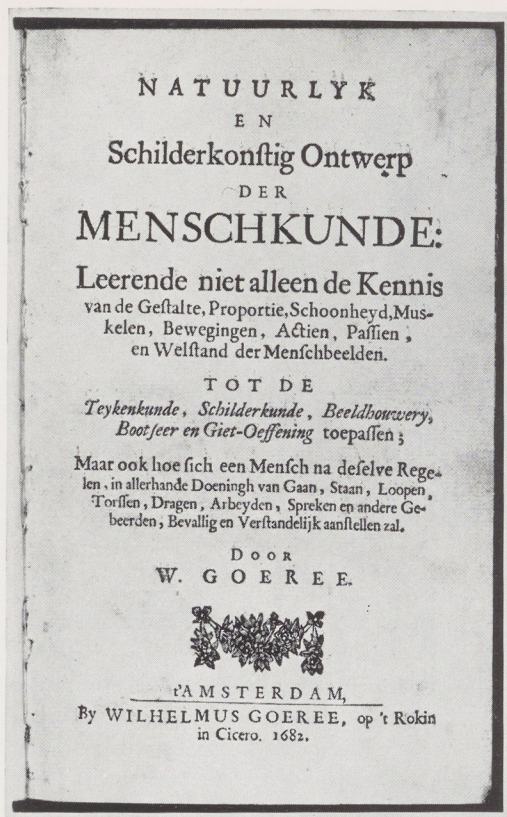
² De 'Inleydinge tot de al-gemeene teycken-konst' heeft één illustratie en enkele schema's.

³ *Traité de la peinture de Leonard de Vinci donné au public et traduit en françois par R.F.S.D.C. A Paris 1651.*

⁴ *Oeuvres Chr. Huygens VIII p. 403.*

⁵ *Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek VII p. 479.*

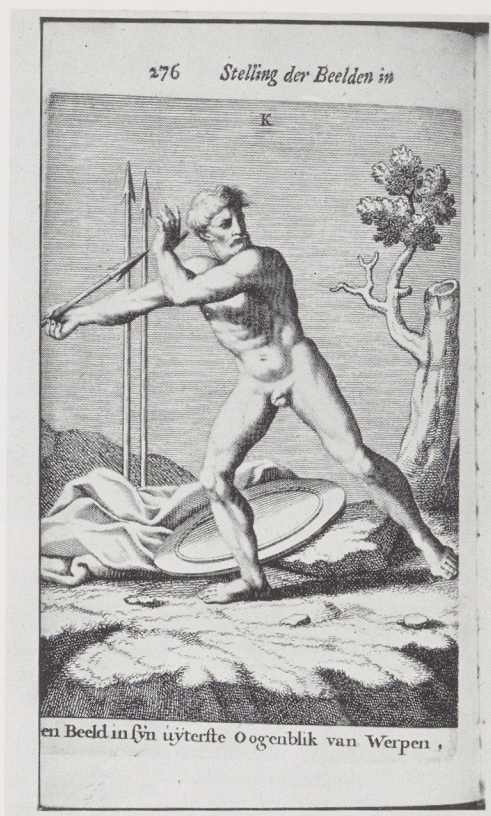
⁶ *Opgave Koninklijke Bibliotheek 's-Gravenhage.*

Afb. 2.

laten manuscripten van zijn vader uit. De kunst-
theoretische werken werden wel herdrukt. Een
en ander verscheen niet meer bij hemzelf. Volgens
zijn testament, 3 september 1706 bij notaris
N. Brouwer te Amsterdam verleden¹, woonde
hij toen op de Lauriergracht. De boekhandel en
uitgeverij worden niet meer genoemd, wel de
drukkerij, die aan zijn jongste zonen Willem en
David werd vermaakt.

Uit het testament en uit de catalogus van de
veiling van zijn 'aansienlyke' bibliotheek en de
kunstvoorwerpen op 9 september 1711 en
volgende dagen te Amsterdam gehouden, kan
men opmaken, dat hij een bemiddeld man was.
Waarschijnlijk heeft hij in zijn laatste levensjaren,

Afb. 3. Naar Ch. Errard II, Speerwerper naar Nicolas
Poussin. Ets en gravure.

toen hij met zijn zonen alleen nog de drukkerij
beheerde, tijd gevonden om zich aan de studie van
die zaken te wijden, die zijn grote belangstelling
hadden.

Toen hij in 1711 overleed, liet hij 5 kinderen na.
Zijn oudste zoon Jan was kunstschilder van naam,
Willem en David waren drukkers, maar gaven
ook wel werken uit². Van de twee dochters was
de ene ongehuwd, de andere getrouwd met
notaris Daniel Moors.

¹ Kleerekooper en Van Stockum, *ibidem*. p. 1270 e.v.

² In 1711 C. de Bruyn's *Reizen over Moskovië door
Persië en Indië* enz.